

Liszka József (szerk.): Acta Ethnologica Danubiana 17. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2015. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2015, 336 p.

Szerencsére röviden (?) is dicsérhetek.* Szívesen tenném hosszabban – megérdemelnék.

Vannak még csodák! Vagy talán nem is csodák, csak tisztesség, intelligencia, szorgalom és felbecsülhetetlen mértékű munka. A komáromi Etnológiai Központ évkönyve 1999 óta minden évben szabályszerűen megjelent, legutóbb a tavalyi, 17. kötet. (Más intézményekre ellenpéldaként vonatkozó epés összevető észrevételeimet itt nem adom elő.) Mindez, az eddig 4000 nyomtatott lapon, szép, kötött kötetekben, a Kárpát-medencei (tág értelemben vett) néprajz csodálnivaló teljesítménye. (Sosem lesz méltóképpen elismerve – mondja egy öreg drukker.) Sorolhatnám, mely magyar és szlovák, néha ugyanonnan pénzügyileg igazán jól staffírozott intézmények pironkodhatnak – miért nem ők dolgoznak ennyit és ilyen eredményesen (megszakítás nélkül és ilyen igazán európai tudományos színvonalon)!? Minthogy Juhász Ilona és Liszka József nemcsak tanítványaink, hanem barátaink – egyet-mást tudok kiadványaik pénzszerzési trükkjeiről és szörnű kudarcairól egyaránt. Ami tisztes (?) annyi időt vett igénybe, mint az ezt megelőző a kutatás és tanulmányírás. Hála Verebélyi Kincsőnek, tapasztalatból tudom, két ember sokszorosan felér egy-egy kutatóintézménnyel – mind színvonalban, mind teljesítményben: egymás között ugyanis minimumra csökkenthetik a bürokratikus tennivalókat. De mi azért nem adunk ki 17 (13) évkönyvet és havonként új könyvet – mint az Etnológiai Központ teszi. Ehhez még külön munkadűh is kívántatik.

Ennek a tevékenységnek csak egyik zászlóshajója 1999-től kezdve az *Acta/Évkönyv*. Ismertük és vártuk, mivel eddig minden évben

megjelent, időnként két évre egy összevont szám. Felépítése kezdettől azonos: elmélyült „Tanulmányokat”, rövidebb „Közleményeket” egyaránt hoz. Viszonylag gazdag a „Könyvismertetés” rovat, pedig minden szerkesztő tudja, milyen nehéz ezt összehozni. A „Kronika” olyan eseményekről, konferenciákról tudósít, amelyeken a szerkesztők és a törzstag cikkírók maguk is ott voltak. (Szerencsére sokfelé jártak, érdekes eseményeken is.) A Köszöntők és az In Memoriam hasonló szerkesztési elvet követnek. Gyorsaságukat példázza, hogy a mostani szám már hozza a tavalyi év végén oly hamar elhunyt Ilyés Zoltán nekrológiát. A könyvismertetések is aktuálisak, e számban is már 2015-ös publikációkat méltatnak. Természetesen a hírek is frissek. Mindez egy évente egyszer megjelenő kiadvány esetében még ritkább kivétel.

Az évkönyv kezdettől fogva ugyanazt a célkitűzést követi: korszerű néprajzi tanulmányokat hoz. Egészen hagyományos és teljesen újszerű témákat egyaránt. „Tradíció és modernitás” együtt – ahogy Liszka maga megfogalmazta. A „Danubiana” megnevezés is találó. Mivel Komárom e világ közepe, egyaránt felfelé Freiburgig, lefelé pedig Belgrádig terjed a szerkesztés figyelme. Talán még tovább, a Duna-deltáig vagy a szófiai kollégánk, Dzseni Madzsarov műveig is elérhetne. Magától érteendő, hogy bármilyen témájú szlovákiai magyar néprajzi dolgozatot publikálnak – ha megfelelő színvonalú. Nem csak egyszeri dekórumként, hanem ismétlődően közölnek szlovák és német (szlovák és német nyelvű) dolgozatokat is. A tíztagú szerkesztőbizottság is ilyen: öt országra terjed ki. A komáromi Etnológiai Központ maga is sorozatosan tart ilyen értelemben nemzetközi konferenciákat – és ezek anyagát is rendszeresen publikálják. Minden tanulmányhoz két másik nyelven (szlovák, német, magyar) gondosan szerkesztett és megfelelő méretű összefoglalás készül – ami nélkülözhetetlen az Évkönyv kultúráközvetítő szerepéhez. A tanulmányok teljes tudományos apparátussal, irodalomjegyzékkel és szükség esetén gazdag képanyaggal jelennek meg. Alapos, teljes adatközlésre törekednek – ám nem riadnak vissza általános, akár elvi kérdésektől sem. A legutóbbi (17.) kötet is tanúsítja

* Elhangzott a budapesti Szlovák Intézetben, A komáromi Etnológiai Központ legújabb publikációi című rendezvényen 2016. március 10-én.

ezt. Témaköre igen változatos, a demográfiától egy 1794-beli végű „fertelmes életmódra hajló” nősemély vizsgálatáig terjed. A szerkesztők érdeklődésének megfelelően a szakrális kisemlékek, vallási néprajz, általában az emlékkultúra és a ma terjedő szokások szinte mindegyik számban előkelő helyet foglalnak el.

Még sokáig dicsérhetném az egész évkönyvsorozatot, meg a mostani kötetet. Biztos kézzel irányított, a maga szerepét és hatáskörét pontosan felismerő vállalkozás: Budapest és Bratislava között a félúton. Minden lapján látszik a gondos szerkesztés: a szerzők kiválasztásától a nyelvi lektorálásig. Azon ritka közlemény, amelyet minél többet forgatunk, annál inkább észrevesszük még „rejtett” értékeit is. Mint például a borítón következetesen közölt „Danubiana vedutákat”, még Thebenről is. Nem lehetne ezeket képeslap-sorozatként árulni?

Már az első kötettől kezdve jó volt az évkönyv. Azóta csak következetesebb és jobb lett. Értékesebb is: 8,90 helyett már 14 € az ára. (Úgy 4500 forint.)

Egy etikai (nem etnikai!) természetű megjegyzéssel zárom, noha néprajzi kiadványaink recenzálásakor ez ritkaság. Az Évkönyv „hűség” kiadvány, hűségesen szerkesztik. A szerzők mintegy barátai válnak egymásnak, ott-hon érzik magukat. *This above all...* Maradjon is önmagához hűséges az Évkönyv!

Voigt Vilmos

L. Juhász Ilona: Örök mementő. A holokauszt emlékjelei Dél-Szlovákiában. Dunaszerdahely, Vámbéry Polgári Társulás, 2015, 200 p.

Juhász Ilona legújabb, illetve egyik legújabb kötetének a címe – *Örök mementő. A holokauszt emlékjelei dél Szlovákiában* – pontosan megjelöli, hogy miről is szól könyv. A mementő, emlékeztető és emlékjel terminusok ismétlése mintegy kiemeli, hogy a könyv abba az emlékezetirodalomba tartozik, amelynek sokféle eredményével találkozhatunk napjainkban. Ahhoz hogy a szerző vállalkozásának valódi jelentőségét és távlatait láthassuk, néhány

rövid szóban szeretném az emlékezet-, emlékezőskutatás néhány irányzatát megemlíteni.

A társadalmi emlékezet fogalom kortárs értelmezését általában Maurice Halbwachs francia szociológus 1925-ben megjelent *Les cadres sociaux de la mémoire* (magyarul: *Az emlékezet társadalmi keretei*, 1971) című kötetétől szokták számítani. Halbwachs történész kollégája, a híres *Annales* csoport első generációjának tagja, Bloch ugyancsak 1925-ben majd 1939-ben adta közre a feudális társadalomról szóló munkáit (*Les sociétés féodales*, 2. vol. Paris) amelyekben a kollektív emlékezet fogalmát kutatási eszközként használta. Ebből a korszakból még feltétlenül említésre méltó Aby Warburg művészettörténész és művészetelmélet-író, aki a történelem, a képi megformálások és az emlékezet kölcsönhatásának finom elemzésével az említett területen is új utakat nyitott meg. (*Die Erneuerung der heidnischen Antike*. Berlin, 1932)

A közös emlékezet társadalmi gyakorlatok, a köztudatba beleivódott, a történelemtől, a társadalmi viszonyokról szóló képzeteket, kulturális intézményeket és ezek működési viszonyait és rendszereit foglalja magában. Ebbe a fogalomkörbe tartozik mindaz, amit a néprajz szokásvilágnak vagy hagyománynak nevez. Több tudományág is részt vesz a társadalmi emlékezet kutatásában: pl. történettudomány, pszichológia, művészettörténet, irodalomtudomány, szociológia, politikatudomány, antropológia, tudásszociológia. Nagyon érdekes, hogy a néprajz és annak minden ága, amelyek par excellence az emlékezettel foglalkoznak, későn kapcsolódott e kutatásirányhoz. Az emlékezetkutatásnak lényegében nincs saját módszertana, ma is interdiszciplináris. Térben is és időben is kiterjed a történeti társadalmi rendszerek vagy az írásbeliséget nélkülöző népek emlékezettechnikáira. Itt csak Edward Evan Evans-Pritchard munkáira utalnék, aki törzsi társadalmakban az emlékezet megőrzésének éppen a társadalmi meghatározottságát, ebből a szempontból betöltött funkcionális szerepét elemezték. (Pl. *Nuer Religion*. Oxford, 1961.)

E. Schils a szokásokról szóló könyvében, amelynek egy részlete magyarul is megjelent, a szokás- hagyományemlékezet viszonyáról, e

viszony képlékenységről és a szimbolikus vonások társadalmi összetartó és csoportképző erejéről értekezik. (*Tradition*. Chicago, 1981)

A 20. század második felében, amikor egyfelől a modernitás kutatói hangoztatni kezdték, hogy az új kor „múlt nélküli”, a másik oldalról viszont megélenkült az érdeklődés, ami nemcsak azt a problémát sematizálta, hogy a jelen mennyire határozza meg a múltat, hanem azt is, hogy a jelen lassan a természetes és irányított felejtés következtében elveszíti minden kapcsolatát a múlttal. A korábbinál jóval hangsúlyosabban kezdték vizsgálni a második világháborúnak nemcsak a tényeit, hanem a körülményeit is, annak előzményeit és következményeit, valamint a rájuk vonatkozó értelmezési és átértelmezési kereteket is, kiemelten koncentrálva a holokausztra. Tudatosult, hogy a túlélő nemzedék eltűnésével az emlékezet forrásai elapadnak: ami sürgősen hatott a kutatásra. Megemlítem azt a súlyos történelmi dilemmát, ami a hatalom, a történelem és az emlékezet viszonyának a kutatása számára adódott, különös tekintettel az említett tényezők közötti eltérésekre, a különböző emlékezetek töredzettségére és egymással való diszharmóniájára. Feltétlenül meg kell említeni Eric Hobsbawm munkásságát, akinek viszonylag sok írása olvasható magyarul. Kivéve azt a művet, amely a nemzetközi szakirodalomban éppen a hagyomány-emlékezet kérdést illetően sarokkönek számít: *The invention of Tradition*. Cambridge. 1983. Hobsbawm és Ranger élesen megkülönbözteti a szokást a hagyománytól. A szokás az a problémamentes folytonosságérzet, mely hagyományos társadalmak lassú változásait kíséri. Ezzel szemben a hagyomány változatlanságra törekszik, és kifejezetten ideológiák terméke. Míg a szokás Hobsbawm írásaiban az a mindennapi szokásvilág, amelybe beleszületünk, a hagyomány ennél tágabban, mereven és társadalmi szinten rögzült cselekvési, kommunikációs és szimbolikus rendszer. Az így értelmezett hagyományokat ő éppen a politikai hatalom merev konstrukciójának tartja.

A szokások lineáris átadás-átvétel folyamata így szembekerül a mából kiinduló, a múltra vonatkozó képek, emlékképek konstruáltsá-

gával. Ennek az irányultságnak a mesterműve a Pierre Nora szerkesztésében *Les lieux de mémoires* címen, hét kötetben Párizsban 1984–1992 között közreadott összefoglalás. Ennek a sorozatnak a keretében a kortárs kutatók a számba vették a francia kulturális emlékezet „helyeit”, az épített, illetve materiális megvalósulási formáktól az olyan szellemi, kulturális örökséig, mint a mesék, vagy a közgondolkodás toposzai.

Történészek, szociológusok, társadalomkutatók egy része a társadalmi gyakorlatok szerveződése felé fordult számos országban. Ez az ún. kritikai szemlélet azt eredményezte, hogy a kutatók a különféle időszakokat mint elemezhető értelmezési kereteket fogják fel, megvizsgálják a véleményalkotások kontextusait is, nemcsak a megállapításokat. Kérdéssé válhat az is, hogy az adott tudományok – diskurzus – mennyiben járult hozzá a hatalom legitimációjának igazolásához, népszerűsített elgondolásai mennyire rögzültek a köztudatban és hogyan befolyásolják azok magát a társadalmi emlékezetet.

A néprajzos számára természetes kiindulópont, hogy az egyéni tudatok társadalmi együttműködésének az eredménye az a társadalmi emlékezet, melynek a működését a társadalmi megállapodások nem csupán befolyásolják, de strukturálják is: az emberek kisebb-nagyobb közösségekben, társadalmi keretek között tesznek szert az emlékeikre, és önkéntelenül is igazodnak bizonyos szabályokhoz és elvárásokhoz. Már Halbwachs megkülönböztette az emlékezet főbb típusait, és az *önéletrajzi* emlékezet mellett meghatározta a *történelmi* emlékezet, *történelem* és *kollektív* emlékezet fogalmakat is.

Az önéletrajzi emlékezet a saját átélt élmények emlékezte, míg a történelmi emlékezet az, mely történelmi leírásokon keresztül jut el hozzánk. A történelem az a múlt, melyhez nem fűz „szerves” kapcsolat – az a múlt, mely már nem képezi életünk fontos részét –, míg a kollektív emlékezet az az aktív múlt, mely alakítja identitásunkat. Az emlékezet, miután a jelenben élő már elveszíti kapcsolatát múlttal, át kell adja a helyét a történelemnek. A történelmi emlékezet lehet szerves és szervetlen: azt is megünnepelhetjük, amit nem tapasztaltunk

meg, így tartva életben a múlt egy adott szeletét önmagunk számára; a másik esetben az emlékezet csak a történelmi leírásokban, esetleg a tankönyvekben él.

Közbevetőleg jegyezhetjük meg az évtizedekkel ezelőtt pár évig nálunk is divatba jött, a paraszti önéletírásokra vonatkozó vizsgálatokat. Sajnálatos módon a látókörön kívül maradt az akkor már virágzó emlékezetkutatás.

Természetesen másokat is foglalkoztatott az emlékezés, emlékezet típusainak a megállapítása, a nálunk már-már agyonidézett egyiptológus, Jan Assmann is négy emlékeztípusot határoz meg: 1. tárgyi emlékezet, az anyag emlékezete, tárgyak; 2. mimetikus emlékezet, a gyakorlati tudás átadása; 3. kommunikatív emlékezet: a nyelv; 4. kulturális emlékezet. Sokkal kevésbé ismerik nálunk Alleida Assmann munkáit, aki nemcsak egyiptomi, hanem újabb történelmi és kulturális közegben foglalkozik a történelem és a róla alkotott emlékezet különböző kommunikációs csatornákon történő modellálásával. (*Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München, 2006.)

Az emlékezet és emlékezés technológiai változásával alakult ki az, hogy az emlékezet helyei és tárgyi formái a kulturális emlékezet megtestesítőivé váltak, amelyek létrehozásában lehet a múltról a mának szóló értelmezéseket, azaz a társadalmi beágyazottságot leolvasni. Az emlékezetkutatók nagy része társadalmi tapasztalatait nem abban a történelmi és társadalmi közegben szerezte meg, mint a közép-kelet-európai, nevezetesen a szlovákiai magyar kollégáik. Ezeken a tájakon a mindennapi tapasztalat immár évszázadok óta különféle emlékezetek – kivált a történelmi emlékezet és a személyes emlékezet – változó képletei egymás mellett, akár egymásnak ellentmondva léteznek.

L. Juhász Ilona különös érzékenységgel rendelkezik az emlékezet és emlékezés különféle megnyilvánulásai formái iránt. Tanulmányait és köteteit sorra nézve jól látjuk ennek az érdeklődésnek az állomásait, amelyek a személyes emlékezéstől a kulturális emlékképzésig terjednek.¹

L. Juhász Ilona kutatásainak a középpontjában – az ő szóhasználatával élve – a *doku-*

mentálás áll. Páratlan szenvedéllyel és kitartással törekedik a kiválasztott tárgy – esetünkben a holokausztra való emlékezés bizonyítékainak – a számbavételére, írásban és képen való megőrkítésére. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha e szenvedély kialakulása mögött a személyes emlékek és a kisebbségi lét változó tapasztalatai rejlenek. Mintha az idő pusztítása, a változó történelmi emlékezet és az egyéni emlékezés töredékessége ellenében a szerző a tárgyakat és tényeket éppen a különféle emlékezettechnikák rombolásával szemben, a dokumentum hitelessége révén akarná megmenteni. Éppen az emlékezés és az igazsága érdekében. Mindez olyan kutatói és emberi etika bizonyítéka, amely alapvetően megkülönbözteti a szerzőt azoktól a teoretikusoktól, akik a mondanivaló érdekében talán akaratlanul is csoportosítják a megfigyeléseiket. Szerzőnk a divatoknak sem engedelmessé válik, a holokauszt-téma patosmentes megközelítése az emberi méltóság megőrzését is szolgálja. L. Juhász Ilona ebben a könyvében talán a nála már megszokott gondosságnál is akkurátusabb figyelemmel gyűjtötte össze a holokauszt emlékére állított emlékjeleket Szlovákia meghatározott területein, településről településre járva a legapróbb részletekig dokumentálja az emlékműveket, lényegében az emlékállítás indokát, azaz a zsidó lakosság helyi történetét és azt az idő-

1 Pl. L. Juhász Ilona: *„Fába róva, földbe útve...” A kopjafák/emlékoszlopok, mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. (Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2005); Fényképek a dél-szlovákiai temetők síremlékein és az út menti halál helyein. *Acta Ethnologica Danubiana* 5–6. (Lilium Aurum, 2004); Szakrális kisemlékek mint a háború jelei. Neveitek e márványlapon. A háború jelei. Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez. (Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010); Vaskatona, vaskorona, vasturul. A nemzeti áldozatkészség az első világháborúban. *Acta Ethnologica Danubiana* 12 (Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010); *A harmincnégyes kőnél... Haláljelek és halálhelyjelek az utak mentén* (Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010) stb.

ben történő változást, amely a személyes indokokból emelt sírjelektől a kortárs társadalmi emlékkonstruktóig vezet. Az író ridegen bánik az olvasóval: fecsegéssel nem lazítja fel az adatok, a tények, az idézett feliratok, szövegek szikár és kegyetlen mondanivalóját. Az emlékezés jeleinek a formái, az elhelyezésük alkalmi, helyei és feltételei, az ünnepélyes avatásról készült fényképek és ünnepi beszédek szövegei úgy illeszkednek egymáshoz, hogy a figyelmes olvasó számára egyértelmű a mondanivaló. A személyes emlékezet körei egyre szűkülnek, ma már kevéssé érik el a holokauszt korszakát. A történeti emlékezet dokumentumokra alapozó konstrukció kell legyen. L. Juhász Ilona könyve ebben az értelemben véve is MEMENTÓ.

Verebélyi Kincső

Zoltán Kántor (ed.): Autonomies in Europe: Solutions and Challenges. Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet (Research Institute for Hungarians Abroad), L'Harmattan Kiadó, 2014, 232 p.

Fontos publikációt jelentetett meg a Nemzetpolitikai Kutatóintézet. A Kántor Zoltán szerkesztésében megjelent kötet a nemzeti kisebbségek autonómiáinak különféle európai formáit mutatja be. Még hozzá nemcsak az autonómia elméletét, pontosabban elméleteit, hanem különféle gyakorlatát, tehát az egyes európai országokban működőket. Leszögezhetjük, hogy a konkrét példa egyben minta is. Nem minden részletében, hiszen mindegyiknek megvannak a sajátosságai. Azt azonban világosan megmutatja, hogy az ilyen államszervezési mód nem illúzió, hanem számos országban jól működő valóság. A posztkommunista országokban különösen fontos ennek demonstrálása, azok többségében ugyanis hallgatnak róla, ha tehetik, ha pedig nem, akkor démonizálják, amennyire csak bírják.

A nemzetállamok megjelenését követően az a felfogás válik uralkodóvá, hogy az állam nemzetileg homogén emberek szerveződésésként működhet jól. Az egy államon belüli nemzeti sokféleség veszélyezteti az állam egységét

és általa az uralkodó nemzeti érdekeket. Az egyes nemzetállamok közt ugyanis folyamatos a vetélkedés, ami akár háborúba is torkollhat. Az a felfogás, amelyik szerint a többnyelvű és kultúrájú ország (például Svájc) a helyes minta, sokáig kisebbségben marad. Európa nyugati felében csak később és fokozatosan változik a közvélekedés.

A kötetben több tanulmány elemzi az autonómia elméletét és modelljeit. A bevezető tanulmányban Andreas Gross az autonómiát a demokratizáció folyamatának fontos részeként jellemzi. David J. Smith bemutatja a különféle autonómiaformákat Európában, területeket és nem területeket egyaránt. Vizi Balázs azt a kérdést elemzi, hogy az európai integráció vajon támogatja-e, segíti-e a kisebbségek autonómiatörekvéseit, az önkormányzatiságot és a hatalom decentralizálását.

Markku Suksi a finnországi Åland-szigetek státusát mutatja be összehasonlítva más esetekkel. Günter Rautz írása külön taglalja Dél-Tirolt, Sabrina Ragone pedig Katalónia státusát. Kocsis Károly tanulmánya a Kárpát-medence lehetőségeit vizsgálja. Koherc Tamás Szerbiával, Ferenc Viktória és Tóth Norbert Kárpátaljával, Salat Levente Erdéllyel foglalkozik. Az autonómia kérdéskörének szlovákiai problémáival Tokár Géza írásában találkozunk.

A szerkesztő, Kántor Zoltán több fontos, a kérdéssel kapcsolatos nemzetközi dokumentumot is csatolt a kötethez. Minden bizonnyal olyan szándékkal, hogy az érintett államok közvéleménye előtt nehezebben lehessen kriminalizálni azokat, akik céljukul tűzik ki az autonómia elérését.

A kötet elsődleges célja tehát a felvilágosítás. A szerkesztő nemcsak a magyarországi érdeklődőkkel, hanem a nemzetközi közvéleménnyel, főként pedig a Magyarországgal szomszédos országok nyilvánosságával kívánja megismertetni a nemzeti kisebbségek autonómiáinak különféle európai formáit, megmutatva, hogy ezek fontos és működő részei az európai államfelfogás egyik változatának. Azaz, ha jól vannak kialakítva és működtetve, akkor erősítik az államot. Nem igaz tehát az az állítás, hogy törvényszerűen gyengítik. Következésképpen az erre az állításra épülő propa-

ganda hamis, valamint a különféle pártprogramokba és ideológiáikba való beépítése is tévedésen, sőt esetenként tudatos manipuláción alapul. A szerkesztő céljai közé tartozik az efféle manipuláció terének szűkítése. Azt pedig csak egy módon lehet elérni: felvilágosítással. A kötet éppen ezt célozza.

Ám két fontos, egymással szorosan összefüggő kérdést nem kezel: ez pedig Magyarország szomszédjainak nemzet- és államfelfogása. Persze ezt egyetlen kötet nem is teheti. Sokkal nagyobb szellemi és fizikai erőfeszítésre volna hozzá szükség. Ám nélküle több jól működő autonómia bemutatása csak korlátozott hatással bírhat az egyes országok közvéleményére. Azokat továbbra is az autonómia veszedelmes voltának koncepciója fogja uralni. Ahhoz pedig a nemzetiségi autonómiának nem a jól, hanem a rosszul működő, tehát államuk egységét valóban veszélyeztető példái szolgáltatják a muníciót.

A kötet szándékával összhangban ezekkel nem foglalkozik. A pozitív példákat akarja hangsúlyozni. Ám anélkül, hogy megvilágítaná, hogy mi mindennek okán váltak államokat destabilizáló faktorrá egyes európai autonómiák, a bizonytalanság tovább él és tovább éltethető. Különösen Szlovákiában, ahol a nemzeti történelem újkori vonala éppen ennek a példája. Szlovákiában az autonómia jelensége saját történelméből táplálkozva a minden történelmi helyzettel élő és bármilyen hatalmat kiszolgáló, majd támogatását kihasználó elszakadási stratégiát jelenti. A többi példa távoli, és az ország saját helyzetékben irreálisnak tekintendő.

A Szlovákiát potenciálisan fenyegető rémképet minden egyes olyan esetben megerősítik, amikor a világ s különösképpen Európa bármelyik többnemzetiségű országában nemzeti konfliktusok támadnak. Ezekből pedig van elég. Az propagandaágyuk rendszeresen megszólaló dörgésének zajában pedig a pozitív példákról szó sem esik. De nem is eshet.

Erről a lehetőségről a politikai akarat és a kulturális korlátok által fenntartott csend honol. (Itt a valós értelme a kötet szlovák nyelven történt megjelentetésének.*) Azzal a mögöttes riadalommal, hogy az efféle eszme elterjedése olyan kérdésben tenné engedé-

kennyé a szlovák közvéleményt, majd általa a politikát, amelyekben az eddig megfogalmazott nemzeti tapasztalatok alapján a nagyhatalmak döntenek. De a probléma még ennél is mélyebb. A huszadik század nemzeti manővereinek alapvető részét képezi az egyes nagyhatalmak elvárásaihoz való igazodás. Ez pedig mind a nemzet, mind a nemzetet alkotók önazonosságának fontos, esetenként a legfontosabb eleme. Aki változást kíván, annak tehát hozzá képest kellene mást mondania, még hozzá olyat, ami alternatívát kínál.

A Kántor Zoltán szerkesztésében megjelent könyv több akadályt próbál leküzdeni, és a lehetőségéhez képest meg is teszi. Az egyik a már említett csend szorgosan épített akadály. A másik a kérdésben művelt propagandisztikus szakszerűtlensége. A kötet önmagában csak egy kis rést vág rajtuk, ám ez nagyon fontos, hiszen aki látni akar, az rajta keresztül megláthatja a mostani állapot önellentmondásait. Aki érvelni is akar, az a kötet tanulmánya-ira és dokumentumaira támaszkodva megteheti.

Aki pedig nem szeretne, annak sem lesz könnyű megkerülnie. Hiszen a fordítások révén bárki hozzáférhet. Főként ha a könyv az interneten is elérhetővé válik. Az angol nyelvű könyv internetes adatait azonnal megtalálja az ember, és különösebb nehézség nélkül olvasható is. A szlovák nyelvű fordítása azonban a könyv adatai mellett nem tüntet fel internetes hozzáférést. Az angol nyelven megjelentetett tehát az, amelyik nemcsak egy szűk körhöz juthat el.

Szakmai kvalitásai kapcsán feltétlenül ajánlani kell mindenkinek, akinek ehhez a kérdéshez köze van. Térségünkben pedig az ilyenek köre tág, nagyon tág. Így vagy úgy szinte mindenki beletartozik.

Öllös László

* *Autonómie v Európe. Riešenia a výzvy.* Bratislava, Kalligram, 2015, 368 p.

Ábrahám Barna: Megmaradni vagy beolvadni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében. Pozsony, Kalligram, 2015, 320 p.

Ábrahám Barna *Megmaradni vagy beolvadni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében* címet viselő könyve adatokban gazdag szaktudományos munka, amely 1281 lábjegyzetet tartalmaz, 22 oldalon keresztül sorolja a felhasznált forrásokat és a szakirodalmat, amelyek együtt nagyjából félezer bibliográfiai tételt tesznek ki. A könyvnek csak a forrásokat áttekintő fejezete 10 oldalt tesz ki.

Ezeket a számokat csak azért soroltam fel, hogy látszódjon, egy ilyen könyvet az itt rendelkezésre álló keretek között* nehéz lenne részletesen tartalmilag bemutatni, ezért inkább megpróbálok arról beszélni, hogy miért fontos ez a könyv, és megpróbálok kedvet csinálni az elolvasásához, mert érdemes rá.

Ábrahám Barna könyve a dualizmuskori Magyarország szlovák társadalmáról szól, tehát nem elsősorban a modern szlovák nemzeti mozgalom történetét mutatja be, és nem is a magyar nemzetiségi politikát, hanem a felső-magyarországi, illetve az alföldi szlovák lakosság, a parasztság, a munkások, a városi iparosok, polgárok, értelmiségiek, vállalkozók, nemesek múltját nagyjából 1860 és 1914 között.

Úgy gondolom, hogy már a témaválasztása önmagában rendkívül fontossá teszi a könyvet. Hiszen az alighanem közismert, hogy a szlovák–magyar közös múltban rengeteg olyan pont van, amit általában neuralgikusnak szoktak nevezni, és amit homlokegyenest ellenkezőleg szokott értelmezni a szlovák és a magyar fél. Ami az egyiknek fekete, a másiknak fehér. A dualizmus korszaka is ilyen. Ami a magyarnak a boldog békeidők, az utolsó aranykor, a nyugodt fejlődés kora, az a szlováknak a legsötétebb nemzeti elnyomás ideje, amikor minden szlovákot üldöztek és megpróbálták elmagyarosítani. És itt nem csak az a gond, hogy ugyanarról a korszakról teljesen

mást gondolnak a magyarok és a szlovákok, hanem az is, sőt, főleg az, hogy a közemlékezet leegyszerűsíti, sarkítja a múltat. A történész szerepe ebben az esetben éppen ellenkező: fel kell tárnia, be kell mutatnia és értelmeznie kell a múltat a maga összetettségében, sokszínűségében, a maga ezerféle kontextusában. A dualizmuskori Magyarország szlovák lakossága kapcsán Ábrahám Barna könyvében elvégzi ezt a nehéz feladatot. Ez ugyanis nem pusztán egy könyv a sok közül a dualizmuskori szlovák–magyar kapcsolatokról, hanem „a könyv”, az az összegző nagymonográfia, amivel már régóta adós volt a magyar szlovakisztika és a történetírás. Ilyenformán pedig méltó párja és folytatása Szarka László húsz évvel ezelőtti, *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika* című alapművének.

Még felsorolni is nehéz lenne, hogy mi mindenre terjed ki a szerző figyelme, hogy mennyi résztemát bont ki precíz alaposággal, azt viszont fontosnak tartom kiemelni, hogy nem csak a korabeli kiadott források között mozog otthonosan, de a legújabb szlovák és magyar szakirodalom eredményeit is sikeresen beépíti, erre utal legalábbis, hogy több tucatnyi 2010 után kiadott szakmunkát is felhasznált.

Fontos szót ejteni még a módszertani alapról is. Rendkívül fontosnak és előremutatónak tartom ugyanis azt a kiindulópontot, amelyet Ábrahám Barna, részben a kiváló szlovák esztétorténész, Tibor Pichler fontos meglátásaira hagyatkozva kijelölt könyve elején, miszerint a szlovák–magyar kapcsolatok politikatörténete egy rendkívül fontos téma, ami jó, ha fel van dolgozva – de önmagában kevés. Ha meg akarjuk érteni, hogy Magyarország szlovák anyanyelvű parasztságából, a szlovák iparos-, kereskedő- és vállalkozórétegből hogyan jött létre a modern, a magyaroktól függetlenedni vágyó szlovák nemzet, akkor a társadalom mélyrétegeinek fejlődését kell feltárunk.

És meg kell említeni még valamit. Az Ábrahám Barna kötetéhez hasonlóan adatgazdag könyvek az olvasmányosság szempontjából gyakran nehézkesek, túlterheltek. A *Megmaradni vagy beolvadni* azonban jól veszi ezt az akadályt is, nyelvilag letisztult, gördülé-

* Elhangzott 2016. április 14-én, a könyv budapesti bemutatóján.

keny, a számos, jól megválasztott szépirodalmi és kortárs forrásokból származó idézet pedig jól oldja a rengeteg információt.

Végezetül még annyit tennék hozzá: nagyon sokszor beszélünk úgy a szlovák-magyar nemzeti ellentétekről, hogy azok azért élnek tovább, mert nem ismerjük egymást, nem ismerjük pontosan a közös múltunkat. Ez igaz ugyan, de még nem minden. Nem elég ismerni a közös múltat, nem elég feltárni a konfliktusaink történetét, de meg is kell értenünk azokat. Ehhez nyújt nélkülözhetetlen segítséget a dualizmus kapcsán Ábrahám Barna új könyve.

Demmel József

Michal Stehlík: Slovensko. Země probuzená, 1918–1938. Praha, Academia /Edice První republika/, 2015, 196 p.

Rövid, ismeretterjesztő formában összefoglalt sorozat megjelenését kezdte meg 2015-ben a cseh Academia kiadó az első Csehszlovák Köztársaság történetéről. Arról az első húszéves együttélésről, amit politikatörténeti prizmán keresztül szemlélve talán legjellemzőbben és tömören a „se veled, se nélkülöd” megállapítással lehetne összefoglalni. A sorozatot és annak immáron első részében megjelent kiadványát, indítói és szerzői elősorbán nem a szakmai, hanem a jelen cseh olvasókörzségének címzik.

Nyitányul a bemutatott történelmi korszak elején közössé formált ország kisebbik területi részét felölelő szlovák ország résznek a sok szempontú történetét foglalta össze Michal Stehlík történész. Stehlík történelem és szlovakisztika szakon végzett a prágai Károly Egyetemen, amely intézménynek az oktatója is maradt. Szakterülete a 20. századi cseh történelem kutatása.

A könyv tömör bevezetése és összegzése között tizenkét rövidebb és egy hosszabb fejezetre tagolódik, amihez kronológiai summázat, három tucat munka felsorolásával a témához használt irodalom lajstroma, illetve a kiadványban bemutatott gazdag képanyag forrásjegyzéke kapcsolódik.

Könyvének már a bevezetőjében (egyben első fejezetében) felhívja az olvasó figyelmét arra a kettősségre, ami az egész korszakon át az ország nevében is megjelölt két nemzet egymáshoz és a létrehívott új, közös államhoz fűződő viszonyát jellemezte. Ugyanis amíg a csehek modern történelmük kulcsfontosságú momentumaként tekintettek és tekintenek az 1918. október végi eseményekre, addig szlovák oldalon e politikai és egyéb szempontú azonosulás értékelése nem feltétlenül ilyen felhőtlen és egyértelmű. Ugyancsak értékelési különbséget jellemzi a két államalkotó nemzetnek a csehszlovák nemzeti gondolattal való teljes körű összefonódását – hiszen, amit az egyik fél természetesnek tekintett, azt a másik már korántsem vélte annyira nyilvánvalónak. Számos egyéb, a közös csehszlovák állam első húszéves történetét befolyásoló vagy terhelő fontos kérdésre is próbál választ keresni a szerző, vagy egyszerűen csak rámutat azokra a fejlődési elmozdulásokra, amelyek a húsz esztendő során végbementek.

Második fejezetének címválasztása, egybek mellett – „Horní Uhry? Slovensko?” – jelzi azt a terminológiai többletet, ami a történeti Magyarország megjelölésével kapcsolatban megtalálható mind a cseh, mind a szlovák (és más szláv) nyelvben.¹ Emellett, kivonatossan, felsorolja azokat a sérelmeket, amelyek az e területen lakó szlovákságnak – politikai, nemzeti öntudati, kulturális stb. – elmaradottságát okozták 1918 előtt. Így, az általánosságban megállapított és hangsúlyozott túlzott magyarosítási tendencia mellett, felsorolódik az ismert sérelmi trilógia: a szlovák iskolák bezárása; az 1907-es Apponyi-féle iskolai törvény; a csernovai sortűz. Ugyanígyen rövidséggel ír a szlovákság korabeli belső – 1918 előtti – viszonyairól. Bár, véleményem szerint, ez túlzott leegyszerűsítése a korántsem egyszínű történelmi valóságnak, de a kötet terjedelmi korlátai bizonyára nem tették lehetővé a hosszabb fejtegetést.

1 Míg a szlovák vagy cseh terminológia különbséget tesz a történeti Magyarország és a trianoni Magyarország megjelölésben – Uhorsko és Mađarsko szavával, addig a magyar terminológiában ugyanilyen különbségtétel nincs.

A bemutatott korszak politikatörténetét tömörítő harmadik és negyedik fejezetében összefoglalót nyújt a húsz év válogatott eseményeiből, indulva a kezdeti nehézségektől és megérkezve az 1939-es márciusi befejezésig. Az első világháború kitörése után meginduló, a szlovák területek valahová (cári Oroszország, cseh–szlovák–lengyel együttműködés vagy akár meglévő keretek közötti újragondolása mellett) történő integrálódásának elméleti (a korábbi múltból sem hiányzó) felvetéseit is érinti. Mindeme koncepciók vagy gondolati kísérletezések mellett lehetséges alternatívaként kezdetektől fogva szervesen ott élt a közös állami lét koncepciója is. Ennek egyik lelkes és befolyásos szorgalmazója, egyben tevékeny képviselője a köztársaság első elnöke, T. G. Masaryk volt, valamint az Észak-Amerikában élő csehek és szlovákok körei.

Stehlík a legerjedelmesebbre nyúló (4.) fejezetben, hogy az ismertetési szétfolyást elkerülje, csupán a politikatörténet néhány momentumát és az államjogi kapcsolat szempontjából meghatározó korabeli szlovák reakciók csomópontjait veszi sorra. E reakciókból, szűkebben fogalmazva autonómia-tervezetekből három is volt a tárgyalt időszakban – 1922-ben, 1930-ban és 1938-ban.

A szlovák oldalon a háborút közvetlenül követő időszakban megerősödni látszó baloldali áramlatok mellett rövidesen fel- és megerősödtek a nemzeti kérdés gondolkörét mind hangosabban fessegetők és képviselők körei. Ebben a radikalizálódó folyamatban válik a 20-as évek elejétől egyre szilárdabbá és erősebbé az Andrej Hlinka vezette Szlovák Néppárt. A centralista törekvések ellen fellépő Néppárt a szlovák országgrész politikai pártpalettájának legerősebb szereplőjévé izmosodott a korszakban. A soraiba tartozó nevesebb személyek sajtóban megjelenő írásaikban már a fiatal republika első éveiben a szlovák autonómiáról szólva tudatták nem titkolt elképzeléseiket.

Ugyan a központi hatalom (Prága) részéről több ízben történt az együttélésnek valamiféle kozmetikázása (pl. közigazgatási), az sosem tett eleget a vezető szlovák politikai elit elvárásainak. Így a belső szlovák nemzeti szemszög összeférhetetlen maradt az összállami

csehszlovák szempontokkal, ami mindvégig feszítette a két nemzet közötti viszonyt. Stehlík e momentumok kapcsán (is) felhívja az olvasó figyelmét arra a nem hanyagolandó jelenségre, hogy éles különbséget kell tenni a két többségi nemzetnek egymáshoz, illetve a közös állami léthez fűződő viszonyában, majd annak radikalizálódó képviselőjében az 1920-as és 1930-as évek között.

Az 1930-as évek haladtával mind erőteljesebben bontakozott ki az autonómiára irányuló igény. A centralista prágai politika mégsem mutatott különösebb hajlandóságot ezen igények felülvizsgálatára, hanem ennél veszélyesebbnek ítélte az ország – magyar és német – kisebbségeinek oldaláról érkező megnyilvánulásokat.

A politikatörténeti ismertetést nagyon röviden az 1938 és 1939-ig kitolódó események összefoglalója zárja, ahol a nemzetközi porondon bekövetkezett változások sodrában a szlovák országgrész először autonómiát (1938. október 6.), majd 1939 márciusában a Harmadik Birodalom bábáskodásával önálló állami létet nyert.

E leghosszabb fejezetét hosszabb-rövidebb, a főszovegtől betűtípusával is elkülönülő magyarázó szövegekockák egészítik ki, melyekben a korszak neves személyeiről, politikai pártjairól ír röpké összefoglalókat.

Stehlík eme részek után, könyvének további fejezeteiben, az önálló állami léthez tartozó megannyi fontosabb részterület rövid bemutatását, általános összefoglalóját adja. Általános ismertetőt ad a gazdaság, iskolaügy, egészségügy, kultúra és művészetek, a hadsereg helyzetéről, de foglalkozik a szabadidővel és sportérettel ugyanúgy, ahogy a nemek között ebben a korban meginduló változásokkal is.

Az szlovák országgrész vallási (7. fejezet) felekezeteinek összefoglalója mellett említést tesz a korszakban meginduló lassú szekularizációról is.

Tarka színfoltot ad Stehlík könyvének a vidék és város, falu és város összehasonlítását bemutató rövid (10.) fejezete, illetve annak érzékeltetése, hogy a korszakban lassú morzsolódás indul az addig markánsan jelenlévő különbségekben, és hagyományos mellett megjelenik az új.

Az érintett korszak iránt érdeklődő közönség egy rövid, de mégis sok mozzanatot felvontató munkát vehet Michal Stehlík könyvével a kezébe. (Pusztán gondolatébresztő lehet csak azon eltopprengeni, hogy a két – cseh és szlovák – nemzetet összekötő vagy inkább a különülésüket erősítő momentum volt-e jelen közös államuk kialakításának kezdetén, illetve további, közös történelmük folytatás során?)

Csehek és szlovákok, mellettük számottevő nemzeti kisebbségek: egy politikailag közös országgá gyúrt új állam lakói voltak, bizonyos helyzetekben mégis merőben másként éltek és ítélték meg egymás vélt vagy valós sérelmeit, esetleg azokat figyelmen kívül hagyva képviselték saját álláspontjukat – mindezek a történések is az első Csehszlovák Köztársaság történelmének a részei.

Baki Attila

Bauko János: Bevezetés a szocioonomasztikába (Oktatási segédlet). Nyitra–Nitra, Konstantin Filozófus Egyetem – Közép-európai Tanulmányok Kara, 2015, 172 p.

A névtan oktatásának nagy hagyományai vannak a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében, hiszen az ottani oktatók nagy szerepet vállalnak a határon túli magyar névhasználat sajátosságainak feltárásában. Bauko János névtani munkássága s jelen kiadványa ennek a jeles névtani mozgalomnak a sorába tagozódik be. A névtudományban egyre inkább teret nyer a szociolingvisztikai látásmód, amely a társadalom és névhasználat viszonyrendszerében nyilvánul meg. Már a kiadvány előszavában hangsúlyozza a szerző, hogy a névtan oktatásának kiemelt jelentőségűnek kell lennie a közoktatás valamennyi szintjén, hiszen a tulajdonnevek ismerete nélkül nincs nyelvtanítás. Jelen dolgozata ebből a szempontból oktatási segédletként fogható fel. A határon túli magyar névtudatásbeli törekvések sajátos témáikkal is gazdagítják a magyar névtudományt. Az itteni kutatások egyik feladata a kétnyelvűség és névhasználat összefüggésrendszerének a vizsgálata és a névkon-taktológiai jelenségek feltárása.

A magyar nyelvterület teljes helynévállományának összegyűjtése kiemelten fontos a határon túli térségek vonatkozásában, ahol különösen szembetűnőek a hiányosságok, s ráadásul a helyzetet e területeken súlyosbítja az a körülmény is, hogy itt sok helyen nagy a magyar nyelv térbeli visszaszorulása. Ezekben a térségekben tehát rendkívül sürgető az értékes leletmentés elvégzése s a nevek felgyűjtése. Bauko János kiadványa a tudományterület eredményeinek összegző szándékával méltán fogja össze, tematizálja a szlovákiai magyar névtani kutatásokat, s ad támpontokat az itteni névtanosok számára jövőbeli kutatásaihoz. Megjegyezhetjük, hogy a szerző elsőként használja a szlovákiai magyar névtani szakirodalomban a *szocioonomasztika* fogalmát. Az anyaországi névtani elméletben Kiss Jenő fogalmazza meg a legmarkánsabban a nevek társadalmi szerepét, hiszen – mint mondja – a tulajdonnevekhez fűződő viszonyunk az első nyelvi élményünk. A nevek fontos szerepet töltenek be életünkben. Egyetemi hallgatók, a névtan iránt érdeklődő kutatók is haszonnal forgathatják oktatási segédanyagként a jelen kiadványt. A szerző szándéka rögtön a bevezeteskör tetten érhető, nevezetesen, hogy a könyv célja a társadalom és a névhasználat kapcsolatrendszerének a bemutatása volt.

A kötet szerkezetileg négy részre tagolódik. Az Általános tudnivalók című részben definiálja az *onomasztika* terminust, ismerteti a névtudomány helyét a tudományok rendszerében. A névtan ma már nem csupán nyelvészeti diszciplína, mivel olyan holdudvara alakult ki, hogy a legintegráltabb ága lett a nyelvtudománynak, ennél fogva értelmezése, tárgyköre is a legtágabban értelmezendő. A jelenkori onomasztika nyelvtudományunknak az egyik legdinamikusabban fejlődő, értékes eredményeket felmutató területe. Számos részterületen azonban lemaradás mutatkozik. Hiányzik a névtan történetét áttekintő tudománytörténeti összefoglalás, s időszerűnek tűnik egy névtani terminológiai szótár elkészítésének igénye is. A szerző dolgozata végén sikeresen megkísérelt felállítani egy szlovákiai magyar névtani bibliográfiát.

Az első fejezetben ismerteti továbbá a tulajdonnév fogalmát és funkcióit, a tulajdon-

név és köznévi kapcsolatrendszerét, a névtani kutatások módszereit és forrásait (aktív kérdező és kérdőíves módszert különít el), a tulajdonnevek rendszerét és a főbb névfajtákat. Az aktív módszert elsősorban az élőnyelvből használatos tulajdonnevek összegyűjtésekor alkalmazzuk. Kérdőíves módszert alkalmazunk, ha egy adott közösség névviselési, névhasználati jellemzőire kérdezzük rá. A tulajdonnevek szerteágazó rendszerében külön foglalkozik a személynevekkel, az állatnevekkel, a helynevekkel, az intézménynevekkel, az emberi alkotások neveivel, de kitér az írói névadás általánosságaira is. A magyar névtudományban gyakran foglalkoztak a szerzők a tulajdonnevek felosztásával, de egységes kategóriarendszer még nem született meg. A tulajdonnévfajták ismertetésekor Hajdú Mihály rendszerezéséből indul ki. A második fejezetben (A szocioonomasztika kutatási területei, 79–135. p.) a szlovákiai magyar kisebbség nyelvhasználatából vett példák segítségével áttekinti a szocioonomasztika kutatási területeit. A kisebbségi névhasználat körében említi a névszemiotikai tájkép fogalmát is, amelyet a névtáblákon, a köztereken levő feliratokon szereplő tulajdonnevek alkotnak. Értekezik a névpolitikáról, a névtervezésről, a kisebbségi névhasználatról, a névváltoztatásról, a névkontaktológiáról, a névdívről és a névattitúdról. Jól láthatjuk, hogy a szerző olyan témákkal is foglalkozik, amelyek a nevek iránt érdeklődő laikusok számára is érdekesnek tűnhetnek. A szociolingvisztika és a névtan találkozására jó példaként szolgál az azon részei a fejezetnek, amelyekben az életkor és a névhasználat, valamint a nem és névhasználat, a felekezet és névhasználat viszonyrendszerét mutatja be. Társadalmi csoportok, kisebb-nagyobb közösségek névhasználatával is foglalkozik.

A harmadik részben (135–144. p.) a szlovákiai magyar névtani kutatások múltjával, eddigi eredményeivel és jelenével ismerkedhetünk meg. Külön foglalkozik a helynevek kutatásával, majd a személynevek kutatása terén elért eredményekről ad számot. Bauko a magyar névtani kutatások jövőbeli feladataira is felhívja a figyelmet. Hangsúlyozza, hogy szükség lenne minél gyakrabban tartani név-

tani konferenciákat, tanácskozásokat a határon túl is, hiszen fontos a szakmai kapcsolattartás az anyaországgal. Valóban, a szlovákiai magyar névtan szolgáltatathat olyan érdekes témákat az anyaországi névtudományoknak, amelyek szélesíthetik a tudományágat. A határon túli magyar névkutatóknak az adott ország szlovák névtanosaival való érintkezése sem elhanyagolható, hiszen közösen is beleszólhatnak fontos névpolitikai kérdésekbe, s részt vehetnek közös névtani projektekben is. Bauko János nyomatéko-sítja a névtan mint tantárgy oktatását az egyetemi műhelyekben, hiszen ezáltal népszerűvé válhat a névtan, és a kutatók betekintést nyerhetnek a tudományterület legújabb eredményeibe is. A negyedik fejezetben (144–162. p.) találjuk az itteni névtani kutatások bőszes bibliográfiáját, amely támpontul szolgálhat a nevek iránt érdeklődő kutatóknak, de a szélesebb olvasóközönség számára is.

A kötet felépítése, a fejezetek egymásra épülése logikus, címrendszere jól áttekinthető, kifejtése világos. Hivatkozásai, szakirodalmi utalásai, irodalomjegyzéke gyakorlati névkutatóra vallanak. A szerző nemcsak gazdagította a Szlovákiában zajló névtani kutatások sorát, de a névtanról ismertetett általános tudnivalókkal szintézist teremtett a szakirodalomban egyre inkább használatos szocioonomasztika elméleti alapjaiból.

Az ismertetett kötet a szlovákiai magyar névkutatás értékes darabja. Jól mutatja a névtani kutatások sokszínűségét és más tudományokkal való szoros összefonódottságát a szlovákiai magyar nyelvterületeken. Figyelemre méltó sokszínűsége és számos különféle megközelítésmódja ígéretes felhasználását vetíti elő.

Jelen ismertetésünket azzal zárhatjuk, hogy leszögezzük, Bauko János munkája méltó folytatása a szerző eddigi névtani munkásságának. Sok hasznos és alkalmazandó névtani tudnivalót foglal össze a mintegy 172 oldalas kötetben. Érdeme, hogy újabb névtudományi összefüggésekre világít rá. Az egyetemi jegyzetként készült kiadványt az onomasztika tanegységet látogató hallgatók számára ajánlja, de haszonnal forgathatják a tulajdonnevek iránt érdeklődők is.

Angyal László

H. Nagy Péter: Öt modern költő. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, 2015, 162 p.

„Az *Öt modern költő* című kiadvány egyesíti a korszakspecifikus és az egyetemi tankönyv sajátosságait annak érdekében, hogy használható szakirodalomként, segédanyagként funkcionálhasson a modern magyar költészetéről szóló kurzusokhoz” (7. p.) – írja a citátumban is megnevezett kötet *Előszavában* a szerző, H. Nagy Péter, aki a populáris kultúra és a tudomány-népszerűsítő irodalom kapcsán jegyzett megannyi fontos tanulmánykötet után úgy tűnik, ismét visszakacsint korábbi kutatási területének témái felé; az *Ady-kollázs*¹ című, 2003-ban megjelent meghatározó monográfiája óta az itt bemutatásra kerülő munkája az első olyan, ami tisztán a magyar modernség lírájával foglalkozik. A kötet Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, József Attila és Pilinszky János poétikájának értelmezéséhez nyújt megkerülhetetlen megközelítési pontokat, melyek tekintélyes része tiszta innovációként íródhat bele a kor lírájának recepciótörténetébe. H. Nagy éppen annyira nem vész el a részletekben, mint ahogy felületes sem marad: legújabb kötete a kor megközelítésében éppúgy zavarba ejtően pontos és feszes meghatározásokat bocsát rendelkezésünkre, mint ahogy az egyes költők fontos művei kapcsán az apró részletekre is odafigyelve, a legrelevánsabb kontextusban fejt fel az opusok sorai közt összefont szálakat. Az alábbiakban bár mind az öt tanulmánnyal foglalkozunk majd, e bemutatósöveg korántsem törekszik a teljességre, hanem épp ellenkezőleg: az egyes súlypontok érzékeltetésével mindössze a szóban forgó munka jelentőségét kívánja jelölni, önmaga pedig nem több, mint étvágygerjesztőnek szánt falat a modernség irodalomtudományi értelmezésére és az újdonságra éhes olvasók számára.

Az *Ady Endre költészete* című tanulmány legelején a modernség szellemi környezetének bemutatásával szembesülünk. A modern

mint olyan, a 'most' jelentésmozzanatának szembeállításával a réggel; olyan irodalom, ami még sem túl távolinak, sem pedig idegennek nem tűnik a mában olvasva. Mivel a kor kezdetét lírában (Baudelaire: *A Romlás virágai*) és prózában (Flaubert: *Bovaryné*) is az 1857-es dátumban vélik felfedezni, így modernség alatt az elmúlt cirka százötven év irodalmát értjük. A kritikai világszemlélet, az ésszerű megismerhetőségbe és logikus leírhatóságba vetett pozitivisták hit s a társadalmi létet mind áttételesebbé, bonyolultabbá és többszintűvé tevő technikai fejlődés határozzák meg a kor világát, melynek irodalmában felbomlik a romantikus alkotásmd, az egységes helyett egymás mellett futó stílusirányzatok lesznek jellemzőek, s amíg korábban a művész a népet előrevívő látnok volt, itt a társadalommal szembenálló anarchista lesz. A modern lírára nagy hatással voltak a kor festészeti irányzatai: az impresszionizmustól a pillanatnyi benyomások érzékeltetését, a szecessziótól pedig a modern környezetbe helyezett díszítettséget vették át. H. Nagy a korszak legfontosabb irodalmi folyóiratainak skáláját is áttekinti, hangsúlyozva, hogy a modern irodalom áttörésében a *Nyugat* folyóirat meghatározó szerepet játszott; annak elsőszámú, kánonteremtő fóruma lett. A szóban forgó éra a *l'art pour l'art* művészetet állította előtérbe: a lírai én háttérbe szorult, monológok mögé bújtt, tárgyias és személytelen lett, háttérbe szorult továbbá a leíró funkció, megnőtt a verseskötetek kompozíciójának szerepe, a hagyományos lírai formákat pedig vagy mesteri magaslatokba emelték, vagy szétfeszítették (szabadvers). Az érárt szokás a szimbolizmus korának is nevezni, ami alatt elsősorban azt értjük, hogy a jelképek központi alkotóelemekké lesznek, hangulatuk, másodlagos és mellékljelentéseik is meghatározóvá válnak. A modernség szerint „a versben magában kell létrejönnie annak a metaforikus képnek vagy színtérnek, amely inkább sejtet, sugall, és nem tartalmaz egyértelműen megfejthető üzenetet [...], a műnek olyan rejtett megfeleléseket kell feltárnia, amelyeket nem lehet közvetlenül megnevezni, csak sejtetni, utalni lehet rájuk”. (16., 18. p.) Mindebből az is következik, hogy ezek a művek tulajdonképpen nem „készek”, hanem

1 H. Nagy Péter: *Ady-kollázs*. Pozsony, Kalligram, 2003.

rá vannak utalva a befogadó képzetére: csak az által válnak egésszé. Ennek szemléltetésére H. Nagy Baudelaire *Kapcsolatok* című alkotását elemzi, majd rátér Ady munkásságára. Költőnk a *Nyugat* első kanonizált szerzője, a kialakuló nyugati líra hagyományának első hazai képviselője; 1906-os *Új versek* című kötetétől kezdve az innováció kerül a költészet fókuszába. H. Nagy Ady pályaképével nyit, majd a lírai én szerepeire tér rá, lévén „az életművet a lírai én megalkotásának módja osztja meg”. (26. p.) A költő kötetkompozícióiban, ciklusainak jellege, az előszó és a körkörös szerkesztés révén Baudelaire *A Romlás virágai* című alkotásának szerkesztésmódjával mutat párhuzamokat. A tanulmányba emelt verseket rendre didaktikai jellegű kérdések kísérik, hangsúlyozva a kötet tankönyv jellegét. Ady nyelvi újításai az areferencialitással mosódnak össze, hisz szimbólumainak azonosíthatatlansága válik poétikájának egyik fontos ismertetőjegyévé; a téma kapcsán *A vár fehér asszonya* és *A fekete zongora* elemzését olvashatjuk. Az 1912–14 közti versek szemléletbeli módosulását – „a jelzők hiánya, a változatos szintaxis, a hirdető hangnem visszaszorulása” (40. p.) –, melyet az avantgárd és a modernség második hullámának ismertetőjegyei is ékítenek, H. Nagy az Ady-versek szövegek közti kapcsolatainak boncolgatásával párhuzamosan értelmezi, a *Sípja régi babonának* című költeménnyel dolgozva. Költőnk munkásságának záró szakaszában a romantika apokaliptikus beszédmódja keveredik a szimbólumok modernségével, az archaizálással és a lírai én átokmondó, panaszoló szerepével. Az itt elemzett művek az *Emlékezés egy nyár éjszakára* és *Az eltévedt lovas*.

A *Babits Mihály költészete* című fejezetet újfent pályaképpel indítja a szerző, már előre jelölve a kulcsopusokat. A rétegzett életműben a gondolati költészet jelenlétén túl felfejthető a külföldi és hazai szerzők – a tradíció – hatása, Babits klasszikus formákhoz való visszatérése pedig a hazai újklasszicizmus generálója is lesz, egyszersmind az avantgárd ellenhatásaként. H. Nagy elemzése a korai Babits lírájára koncentrálna, amit sokkal összetettebbnek magyaráz. A *Levelek Irisz koszorújából* sok verse elemzés tárgya lesz, pl. *In Horatium*,

Himnusz Iriszhez, Messze... messze...; A lírikus epilógja. Mindezen költemények kapcsán megállja a helyét H. Nagy kötetcímről való elmékedése: „A szivárvány istennőjének (Irisz) megidézésével – szintén utal a sokszínűség elvére, míg a »koszorú« az önmagába folyamatosan visszatérő körköröség alakzatait jelöli. Mivel azonban a koszorúból csak levelek tűnnek elő, a cím az egész megragadásának lehetetlenségére is utalhat.” (56. p.) H. Nagy a *Csak posta voltál* című alkotást helyezi a babitsi életmű centrumába, mely végig a lírai én s a költészet helyzetére reflektál. A líra eszerint az idegenségen keresztül történő önkérés, annak tudatosításával, hogy az én folyamatosan változik; semelyik állapotával nem azonosítható. A *Jónás* könyvében végül betetőződik Babits eltávolodása a korai sokszínűségtől, a kizárólagos felső instanciához, Istenhez jutva el.

A *Kosztolányi Dezső költészete* című fejezet megállapításai végig az annak előhangjában olvasható állítást visszhangozzák, miszerint költőnk „életműve válik a 20. századi irodalmi folyamatok további alakulásának legfontosabb ösztönzőjévé. A művészet státuszáról vallott nézetei, szubjektumfelfogása és nyelv-szemlélete egyaránt kiemelik esztétikai látásmódját a kortárs horizontból”. (83. p.) Kosztolányi pályaképét boncolgatva H. Nagy jelentős szakaszokat szentel a lírikus fordításfelfogásának, aki szerint csak újraköltés és alkotás van, nem pedig fordítás és másolás. A klasszikus modernségbe épülő líráját a szimbolizmus, a parnasszizmus, a párhuzamok kialakítása – *A szegény kisgyermek panaszaival* – s a hagyomány feldolgozása jellemzi. H. Nagy elemzése a *Boldog, szomorú dal* címében rejlő látzatellentétre vagy eldönthetetlenségre, s a befogadóval együtt végrehajtott kincskeresésre éppúgy kitérnek, mint a *Számadás* ciklus csúscskolteményeire, s a 20. század legszebb versének választott *Hajnali részegség* hármas beszéddimenziójára, egybecsúszó prózai szintaxisaira és versnyelvi hangzására, s a lírai én által tudatosított időbeni önelkülönülésre, amit már Babits esetében is értelmezett.

H. Nagy József Attila költészetét a huszadik század legkimagaslóbb és legnagyobb

hatású, az avantgárd és a klasszikus hagyomány románcából fogant teljesítményként értékeli. „Létbölcseleti verseinek tapasztalata olyan válaszokkal járul hozzá a korszakban felmerülő – esztétikai, individuumszemléleti, filozófiai, stb. – kérdések árnyalhatóságához, melyek egyben a líranyelv mediális átrendeződését is jelzik.” (107. p.) Szerzőnk külön alfejezetet szentel az avantgárd József Attilára tett hatásának, aki ideológiai nézeteiben és költészetében egyaránt végigpróbálta a lázadás megannyi formáját. A költő által „felvillantott képek megszakításokkal teli asszociációs hálókat bontakoztatnak ki, melyek logikája olykor a meseszerűség, a mítoszok világára emlékeztet”. (110. p.) Elsőként az egyértelmű értelmezésnek ellenálló, láthatatlan képekkel, paradoxonokkal és a hétköznapi s költői nyelv egymásba montírozásával operáló *A bőr alatt halovány árnyék* című alkotás elemzését olvashatjuk, majd a lírai és a grammatikai te alakzatának felcserélhetőségét kijátszó önmegszólító verstípus kerül bemutatásra, mely kulcsfontosságúnak bizonyul József Attila költeményeiben. A *Nem én kiáltok* a szabad verselés és a perspektívák váltakozása, a *Tiszta szívvel* a veszendőbe ment centrumok és az élet instanciáinak újrendezése, az *A Dunánál* a középiskolai tanulmányaink során kidomborított politikai mondandóján túl a költészet és az emlékezet mediális összezsúrtatása, a *Téli éjszaka* pedig a perszonalifikáció, a vizuális elemek funkciójának kiemelése s a szubjektum osztottsága felől kerül értelmezésre. H. Nagy az *Eszméletre* a 20. századi magyar líra legnagyobb teljesítményeként hivatkozik, mely a látványokról alkotott bizonyosság képzetét kérdőjelezi meg, s szakaszainak egymásmellettségében „egyszerre jelzi az egységesség és az evvel ellentétes széttartó hatások együttes jelenlétét”. (129. p.); a bizonyosság keresése többszöri és többféle kísérletként kerül bemutatásra a szövegben. A *Tudod, hogy nincs bocsánat és a Karóval jöttél...* az önmegszólító versek mintapéldái, ahol az én és a te egymásba csúsznak, helyet cserélnek a befogadás folyamatában – a vád így önvádá minősül.

Utolsóként *Pilinszky János költészetéről* esik szó, melyben a létköltészeti tematika, a

lágerek szörnyűségeinek meghatározó élménye s a keresetény szimbolika lesznek meghatározók. „Pilinszky versei úgy távolodnak el a személyes hangzás eszményétől, hogy az individuums műbeli jelenléte – a személyes közvetlenség jelzéseinek fokozatos elhalványulásával – egyfajta elvont beszédhelyzetté alakul á[t]. Lírája ily módon a személytelenítés eljárásain keresztül őrzi meg a személyiségértékek európai hagyományának orientáló folytonosságát.” (143. p.) A fejezet centrumában az *Apokrif* című költemény áll, a deretorizáltság és az archaizálás felől közelítve meg. A verscím által bevont jelentésárnyalatok, a rejtettség, a bibliai kánonból való kirekesztettség s egyben a bibliai párhuzamok, valamint az apokaliptikus-jelleg mind felfejtésre kerülnek, ahogy a költemény számos szimbóluma is, a költő *Utószó* című alkotásában az *Apokrif* megidézése pedig nem pusztán az életművön belüli kanonizálódás jelölője lesz.

H. Nagy Péter *Öt modern költő* című könyvébe nem csak az irodalmat hallgatók kapaszkodhatnak mentőövként – noha ezt a funkciót hiánytalanul látja el a munka –, de a tágabban vett modernség iránt érdeklődők is sok összegző és markánsan innovatív értelmezéssel gazdagodva helyezhetik majd el azt a 20. század lírájának szentelt könyvespolcukon.

Baka L. Patrik

Csanda Gábor–H. Nagy Péter (szerk.), Költészet és... Pozsony, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, 2014, 200 p.

„A kéthavonta jelentkező Opus és az évente megjelenő Opus-könyvek más-más módon, de ugyanazt kívánják nyújtani: egy koncepció mentén a lehető legátgondoltabban, de legnyitottabban számon tartani az irodalom sokféle ügyeit” (7. p.) – írja az itt bemutatásra kerülő kötet, a *Költészet és... Előszavában* a monográfia egyik szerkesztője, Csanda Gábor. A sorozat korábbi három darabjának vizsgálódási horizontjához képest az új kötetben kétségteljesen módosulás, mondhatni határnyitás tapasztalható. Az Opus-könyvek eddig – s egy kis

jövőbetekintéssel úgy tűnik, néhány évig ezután is – a szlovákiai magyar irodalom bizonyos kérdéseit járták körül, s ez még akkor is igaz, ha sok leközölt tanulmány egyenesen tagadta annak szuverén, az összmagyar irodalomról bármilyen értelemben vett leválaszthatóságát. A *Költészet és...* esetében azonban legfeljebb a szerzők legjavának illetőségére nézvést beszélhetünk szlovákiai magyar munkáról, megjegyezve, hogy a csatlakozó magyarországi szakemberek száma is minduntalan emelkedik. Az *Opus*-könyvek negyedik darabja voltaképpen az irodalom, konkrétabban pedig a líra határtalanságának meghatározó bizonyítéka, hiszen a belekerült dolgozatok mindegyike a költészet és valamely más diszciplína kapcsolatát tárgyalja, legyen szó akár operáról, transzcendenciáról vagy épp gasztronómiáról. A szövegek „ennek köszönhetően ugyanarról szólnak, de mégsem teljesen, így részben visszaadják a líra sokszínűségét egy kaleidoszkópszerű plurális mintázatban”. (fűszöveg). Az alábbiakban a teljesség bármely mű igénye nélkül – ahogy a líra kapcsolódásainak sora is összegyűjthetetlennek tetszik – felvillantunk néhány vonatkozást, melyet a kötet valamely tanulmánya önnön fókuszában tart.

Horváth Kornélia költészet és retorika közös ügyeinek ered a nyomába. Munkája az alapoktól kezdve járja körül tárgyát, Arisztotelész poétikát és retorikát elválasztó vélekedésétől kezdve, Platón és Georgiász egymásnak ellentmondó nézetein át a modern kor fel fogásaiig jutva el. Szó esik a 20. századi retorikacentrikus m-csoportról és Paul de Manról, a művészet metaforaalkotásában újjászülető világot dicsőítő Nietzsche-ről, és a teremtő képzelőerő nagyságát hangsúlyozó Ricoure-ról is. Miller a műben egy kiegészítő metavilág, egy hiperralitás megjelenését látja, míg Gadamer szerint az irodalmi alkotás a szó önreprezentálódása, ahol a hangzás és a jelentés párbajoznak, s az előbbi győzedelmeskedik. A mélyreható elméleti áttekintés után a szerző Nagy László *Ki viszi át a szerelmet* című alkotását elemzi, kitérve annak mitikus, biblikus és folklorisztikus utalásrendszerére, és a versben kulcspozícióba jutó „ha” szintaktikai és kompozicionális értelmezhetőségére, melyek után

a mű ritmikájára és hangzásszerkezetére világít rá. Az elemzés végére egyértelmű lesz: Nagy opusa bőven nem retorikus-meggyőző költemény csupán.

L. Varga Péter a költészet és a médiumok kapcsolódási pontjaival foglalkozik. Szövege az úgynevezett magas irodalmi alkotások és professzionális értelmezőik közt esetlegesen fennálló, egymást kölcsönösen generáló „összeesküvés” lehetőségét (is) kutatja, eredményeivel egyszersmind reagálva Horváth Viktor fentieket igenlő felvetésére. Az internetes kultúra és a 21. századi médiumok, a technológiai környezet, az idő és térbeliség (pillanatnyiság), a kortárs líra értelmezhetősége, a nyomtatott és online irodalmi fórumok, illetve a politikum és esztétika viszonya mind boncasztalra kerülnek. L. Varga a kortárs líra értelmezési kísérletei közül – távlati szempontból mindenképp – a hatáskutatást látja a leggyümölcsözőbbnek, melynek révén „líránk [a mában is] megnyílik az értelmezés számára”. (47. p.)

Sz. Molnár Szilvia költészet és vizualitás címszavak alatt hang és írás viszonyáról ír, a líra tükrében. Szövegének centrumában Géczy János művészete áll, mely kísérlet a látvány továbbírására, hiszen nyelv és kép egyesülnek benne. Sz. Molnár tárgyalja a Gézy-művek ismétléssalakzatait, illetve írást és anyagot egyaránt megmunkáló eljárásait, az emlékezet dimenzióiban. A képversek (szép)irodalmi jellegéről, Géczy kalligráfiáiról és roncsolt plakátjairól egyaránt értekeznek, zárásként pedig a láncszemekként egymásra és egymásra épülő *Róma*-ciklust elemzi. Ennek szubjektumot háttérbe taszító szövegszervező elvei az alkotó számára a retrospektív építkezést is elérhetővé teszik, aki így az egymásra építő terek és alkotások kaleidoszkópjává teszi *Rómát*, a várost és versciklust egyaránt.

Polgár Anikó tanulmánya a líra mellett a műfordítást állítja színpadra, melyek egymásba mosódva teljes világokat képesek takarásba taszítani. A munka olyan verseket elemez, „melyek költői eszközökkel fejezik ki a műfordítói munkának, a műfordítói élménynek, illetve a műfordítások befogadásának az adott költő szempontjából fontosnak tartható mozzanatait”. (67. p.) Mint kiderül, Vas István a

Rákosi-rendszer idején a versfordításban az önkifejezés titkos eszközét látta. Devecseri Gábor és Horatius *társalgásából* az tűnik ki, hogy a fordítás tanítási és tanulási folyamat társszerző – író, lektor, szerkesztő – együttes jellegű, mégis magányos sportja. Géher István költői, fordítói és értelmezői habitusa által fordítónak lesz a hős Odüsszeusz minden, hazatérésében közreműködő segítője, Orbán Ottó szerint pedig a költő átalakulása ott rejti az annak műfordítás-felfogásában, s ugyancsak ő véli úgy, hogy a tolmácsolás során fordító és fordított kölcsönösen cserélnek lakást.

Hegedűs Orsolya a költészet apropóján egy olyan képaláírásról értekezik, mely három fordításból háromban tűnt el! E tünékeny sor Bob Perelman *China* című, az amerikai posztmodern költészet mintadarabjának számító költeményében lehet fel – mármint az eredetiben. A szóban forgó verset értelmezője, Frederic Jameson úgy tette híressé, hogy általa aztán az értelmezés maga is *elhagyhatatlanul* híres lett; a költeménnyel együtt jellemzően rá is hivatkoznak. A mű maga egy hiányzó képanyag képaláírásainak fordítása úgy, hogy a szerző csak a képeket *értette*, a kínai írásjelekkel szedett kommentárokat nem. A mű egy kapcsolatos mondatkollázs és verbális *kína(i)-porcelán* graffiti egyben, a hozzá tartozó Hegedűs-tanulmány pedig a hiányzó sor keretelenségének és a híjas fordítás termékenységének egyaránt bizonyítéka.

Németh Zoltán dolgozatának témája az erotika, az obszcenitás, a testiség, illetve a nemiség szövegbe írása; strukturálódásuk mikéntje a posztmodern irodalom körébe tartozó opusokban. A dolgozatban mátrixszerűen, vizuális tekintetben hálózatszerűen épül fel a kapcsolatrendszer, a következő kategóriák mentén: metafizika, vallomás, formai kérdések és rímelés, maszk és álnév, intertextualitás és antikizálás, autoreferencialitás, nyelvjáték, irónia és paródia, naplószerűség, világszerűség, az alárendeltnek adott hang és trauma. Németh éreztetlegesen szól a posztmodern elméleti előzményeiről, majd egy részleteiig kimunkált, zavarba ejtően inspiráló vizsgálatot tár elénk. Mint írja: „Ezek a kapcsolódási egyenesek, gráfok egyrészt a szöve-

gek/kötetek/alkotók – és a fogalmak között húzódnak, másrészt az egyes fogalmak – és a paradigmák között. Így rajzolják ki a kortárs irodalomban egymás mellett létező eltérő paradigmák, nyelvhasználati módok hálózatos terét, amely egy időszak irodalomtörténeti kontextusaként is értelmezhető.” (100. p.)

Keserű József munkája költészet és térbeliség kapcsán Gaston Bachelard *A tér poétikája* című könyvéről értekezik; ahhoz fűz kiegészítő és árnyaló kommentárokat. A tanulmány reflexió a költői képek és képzelet Bachelard általi vizsgálatára, aki fenomenológusként nem kész tárgyakat, hanem a létrejövés folyamatát vizsgálja. Nem foglalkozik kompozíció- és műtvizsgálattal, s nem követi a pszichológus és a pszichoanalitikus útját sem. Ehelyett a költői képek transzszubjektív jellegét, illetve a nyelv szerepvállalását kutatja ezek újszerűségében. Az értelmezés helyett a befogadás összetevői kerülnek a fókuszba, hiszen „ha mindent megmagyarázunk benne, ahelyett, hogy ráhangolódnánk és hagynánk magunkat megérinteni általa, a költemény egyik lényegi vonásáról maradunk le.” (121. p.)

N. Juhász Tamás a világirodalom egyik legnevesebb alkotásának, Dante *Isteni színjátékának* adaptációival foglalkozik, három fronton: filmen, számítógépes játékokban és animációkban, s e három esetünkben kibogozhatatlanul összefonódik. Az 1911-es *L'Inferno* című olasz filmmel kezdve a sort egész máig jut el, konstatálva, hogy a filmeket éppúgy, mint a játékokat, jellemzi egyfajta eltérési vágy, újragondolási tendencia a kiindulási műhöz képest. A *Dante's Inferno* poklában az ex-templomossá lett Dante kaszával felszerelve pusztítja a mélység démonait, s igyekszik kiszabadítani elrabolt kedvesét, akire a poklok hercege, Lucifer is szemet vetett. Hogy mindez miként zajlik, arra N. Juhász szövege élvezetes olvasmányként adja meg a választ.

Hegedűs Norbert a költészet és a dark fantasy románcáról ír, mely utóbbi olyan műfaj, ahol olvasóként hajlamosak vagyunk a szörnyeknek szurkolni. Ennek jellegzetességét a nagy újramesélő, Neil Gaiman próbálta meg versbe ültetni. Hegedűs Gaiman két alkotását elemzi, a középkorisan kötött formában íródott *Vámpír sextinát*, illetve a *Bay Wolf* című

szabadverset, mely *Beowulf* legendáját, a vérfarkas-históriákat és a *Baywatch* közegét gyúrija egybe – Hegedűs által is –, bizonyítva, hogy a dark fantasy képtelen képei a lírában is megállják a helyüket.

Bárczi Zsófia költészet és matematika apropóján konstatálja, hogy a két terület összekapcsolását eddig tárgyaló szövegek jórészt kombinatorikus és metrikai szinten vizsgáldtak, Szaládi Zoltán *Mikroavantgarde kozmosz* című műve azonban más lehetőségeket is rejt: „A költő-performer verse a halmazok, függvények kérdésén keresztül a rekurzió elvének az experimentális költészetben való produktív alkalmazhatóságát mutatja meg.” (185. p.)

H. Nagy Péter Kulcsár Szabó Ernő egyetemi képzés kihívásaival és a különféle diszciplínák kérdésorientációjával foglalkozó szövegeire reflektál. S hogy konkrétan miről ír? „[N]agyon röviden összefoglalnám, hogy koz-

mológiai szempontból »mi az ember?«; majd kitérnék arra a kérdésre, hogy a neurobiológia szerint »mi a lélek?«; aztán pedig ebben a kontextusban vetnék egy pillantást Tóth Árpád egyik legismertebb versére (*Lélektől lélekgig*, 1923).” (191. p.) H. Nagy mindezekén túl kifejti, hogyan válik Tóth Árpád emlegetett versének bibliai utaláshálója természettudományivá, ám ha Ön inkább arra kíváncsi, hogy mi, emberek, hogyan is állhatunk *csillagporból*, akkor is bátran lapozgassa a szerző *Költészet és asztrofizika* című írását.

Nagy vonalakban a fentiekről (is) szól az Opus-könyvek sorozat negyedik darabja, ám mint azt tudjuk – vagy megtanultuk eddig –, „a költészet nem ismer határokat. Ezért a kötet kimondatlanul arra is utal, hogy a három pont után mi is következhetne még...” (fülszöveg)

Baka L. Patrik